

TEISINĖS SISTEMOS DISFUNKCIJA – SILPNOS SOCIALINĖS POLITIKOS POŽYMIS

Doc. dr. Vytautas Šlapkauskas

Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas tffk@mruni.lt

Pateikta 2006 m. kovo 30 d.

Parengta spausdinti 2006 m. gegužės 30 d.

Santrauka

Komunitarizmo pagrindu straipsnyje nagrinėjama Lietuvos teisinės sistemos vertybinė būklė. Teisinė sistema suprantama plačiau nei šalies teisės sistema. Teisinė sistema – tai teisinės tikrovės visuminis darinys, išreiškiantis bet kurios socialinės grupės teisinę sąmonę, objektinės teisės ir teisinės praktikos vienovę. Teisė yra vienas svarbiausių šiuolaikinės pilietinės visuomenės funkcionavimo būdų. Ji yra socialinės politikos įrankis, kuriuo išreiškiami sprendimai ir vertinami jų įgyvendinimo socialiniai padariniai.

Šiuolaikinė Lietuvos visuomenės teisinė sistema neatitinka pilietinės visuomenės kūrimosi idealų. Tam įtakos turėjo perėjimo iš totalitarizmo į demokratinę visuomenę procese įsigalėjęs visuomenės socialinio teisingumo lūkesčių neatitinkančių elgesio modelių kūrimasis. Agresyvus jų įgyvendinimas suponavo visuomenės moralinę krizę. Šio proceso raidos analizė atskleidė, kad valdžių elito interesams įgyvendinti pasinaudojama teisės spragomis ir teisiniu nihilizmu. Politikos ir verslo grupių neskaidrių susitarimų galia virto vienu svarbiausiu negatyvios teisinės tikrovės reiškinių. Negatyvioji teisinė tikrovė – teisinė nežinomybė virto visuomenės socialinės dezorganizacijos svarbiausiu veiksmu.

Pagrindinės sąvokos: teisinė sistema, teisiniai reiškiniai, teisinė tikrovė, pilietinė visuomenė, teisinis nihilizmas, socialinis dezorganizavimas.

Ižanga

Šiuolaikinėje visuomenėje išaugo teisės vaidmuo, kuris dažnai nustelbia kitų socialinių reguliatorių vaidmenį. Teisės pagrindu ne tik kuriami, priimami, išreiškiami ir įgyvendinami socialinės politikos sprendimai, bet ir vertinami jos poveikiai (padariniai), todėl neatsitiktinai teisinė sistema yra viena svarbiausių šiuolaikinės visuomenės socialinio gyvenimo ašių, kurios vienoks arba kitoks „veikimas“ turi įtaką viešosios politikos sėkmei. Įtakingų socialinių grupių teisinės sistemos ypatumai gali sukelti reikšmingų ir teigiamų, ir neigiamų visuomenės socialinio gyvenimą pokyčių.

Lietuvos ir jos socialinių grupių teisinės sistemos elementai ir įvairūs jos aspektai nagrinėjami teisės, sociologijos, politologijos, socialinės psichologijos ir kitų socialinių mokslų perspektyvose. Pavyzdžiui, G. Babachinaitė, J. Novagrockienė, A. Rauličkytė, G. Valickas (1998) išsamiai išnagrinėjo Lietuvos valdžių elito teisinę sąmonę ir savimonę. Dažniausiai nagrinėjamos Lietuvos teisinės sistemos reformos problemos teisės mokslų perspektyvoje (Kūris, 1993, Brasaitė, 1997, Piesliakas, 1997, Vaišvila, 1997, Spruogis, 2002). XXI a. pradžioje Lietuvoje ryškiau formuojasi teisinės sistemos ir jos elementų nagrinėjimas teisės filosofijos, teisės teorijos ir teisės sociologijos sandūros perspektyvoje (Vaišvila, 2000, Šlapkauskas, 2001, 2002, 2004, Šimašius, 2002, Arlauskas, 2004). Lietuvos ir jos socialinių grupių teisinės sistemos vertybinė būklė dar per mažai nagrinėta pilietinės visuomenės formavimosi kontekste.

Tyrimo vadovaujamės M. Walzerio (1983), M. Sandelo (ed., 1984) ir C. Tayloro (1996) komunitarizmo idėjomis: 1) turi būti ginamas ir atkuriamas tarp valstybės ir individo esantis ir ypač individui gyvybiškai svarbus socialinis tinklas – visi socialiniai junginiai, pradedant savanoriškomis bendrijomis ir bendruomenėmis ir baigiant mokyklomis, šeimomis, bažnyčiomis ir profesinėmis sąjungomis; 2) turi būti kuriama ir įgyvendinama individualios ir grupinės atsakomybės samprata, grindžiama moraliniu jautrumu, teisių ir pareigų vienove (pusiausvyra).

Tyrimo objektas yra Lietuvos teisinė sistema. Šiuo tyrimu siekiama pilietinės visuomenės teisės socialinės paskirties ir funkcijų pagrindu atskleisti Lietuvos teisinės sistemos vertybių būklę.

Teisinė sistemos samprata

Teisinė sistema – tai teisinės tikrovės (teisinių reiškinių) visuminis darinys, išreiškiantis bet kurios socialinės grupės teisinės sąmonės (teisinės ideologijos ir teisinės psichologijos), objektinės teisės ir teisinės praktikos vienovę. Kitaip tariant, teisinė sistema yra bet kurios socialinės grupės teisinės tikrovės – teisinių reiškinių visumos – ypatumų apibūdinimo sąvoka. Atsižvelgiant į socialinės grupės dydį, teisinė sistema gali būti nacionalinė (valstybės lygio) ir atskirų socialinių grupių.

Teisiniai reiškiniai – tai socialinių reiškinių rūšis, atsirandanti iš socialinio gyvenimo ir teisės sąveikos. Šie reiškiniai funkcionuoja šios sąveikos erdvėje. Visi teisiniai reiškiniai yra socialiniai, bet tik dalis pastarųjų vadinami teisiniais reiškiniais. Labai svarbu pabrėžti, kad teisė gali kilti ne tik iš politinės valios, bet ir iš atskirų socialinių grupių socialinės valios, kuri nebūtinai reiškiamą sąmoningais būdais (Šlapkauskas, 2004, p. 17–18). Politiškai organizuotoje visuomenėje vyrauja teisės kūrimas organizuotu būdu, kuris nepanaikina dalies jos savaiminio kūrimosi.

Sociologiniu požiūriu teisė suprantama kaip socialinės grupės vertybės ir interesai, jos paversti visuotinai privalomo elgesio normomis, skirtomis reglamentuoti grupei priklausančių individų santykius (Šlapkauskas, 2004, p. 336). Socialinė grupė – tai sąlygiškai pastovi bendrija žmonių, kuriuos sieja bendros vertybės ir interesai, elgesio normos ir socialinė erdvė. Teisės sociologinė samprata pabrėžia trijų elementų – socialinės grupės valios, elgesio normų privalomumo ir šių normų kintamumo – ryšį. Socialinės grupės vertybių, jos narių gyvenimo kokybės kūrimo poreikių ir reakcijos į vykstančius socialinius pokyčius ryšio pagrindu galima paaiškinti bet kurios socialinės grupės požiūrį į socialinio elgesio normų kintamumą ir privalomumą.

Teisinės sistemos sąvoka aiškinama remiantis vienu iš dviejų požiūrių: siauruoju arba plačiuoju. Siauruoju požiūriu teisinė sistema dažniausiai suvedama į teisės ir įstatymų leidybos sistemą. Plačiuoju požiūriu teisinė sistema nėra tapati teisės sistemai, nes teisinės sistemos turinys nesuvedamas vien į teisę ir teisėkūrą. Teisė ir teisėkūra yra tik teisinės sistemos normatyvinis pagrindas, jos centrinė sąryšingoji grandis, kurios pagrindu teisinė sistema apima teisės teoriją, teisinę sąmonę, teisės politiką, t. y. teorinius ir pasaulėžiūros elementus bei teisinę praktiką. Pavyzdžiui, S. Aleksejevo plačiuoju požiūriu, teisinę sistemą sudaro trijų teisinių reiškinių – objektinės teisės, teisinės praktikos, teisinės ideologijos – vienovė, kuri išreiškia konkrečios šalies teisinės tikrovės ypatumus (Алексеев, 1994, c. 99).

Teisinės sistemos, kaip sintetinės sąvokos, esmė – išreikšti įvairių teisinių reiškinių vienovę. Siekiant įgyvendinti šį uždavinį, teisiniai reiškiniai grupuojami ir išreiškiami didesnio arba mažesnio apibendrinimo laipsnio teisės mokslo sąvokomis, kurių tarpusavio ryšių analizės pagrindu atskleidžiami konkrečios socialinės grupės teisinės tikrovės ypatumai. Tai sudėtingas analizės procesas, kurio išsamumą riboja teisinės tikrovės neapibrėžtumas.

Dažniausiai išskiriamos dvi teisinės tikrovės atmainos – pozityvioji ir negatyvioji teisinė tikrovė. Pozityviają teisinę tikrovę sudaro ne tik dogmatinės teisės srities elementai – įstatymai, papročiai, teismų ir kita teisinė praktika, bet ir sutartys, teisės pažeidimai bei įvairios faktinės situacijos, pavyzdžiui, formaliai neįregistruota santuoka. Negatyvioji teisinė tikrovė yra sunkiai apčiuopiama socialinės tikrovės dalis, nes ją sudaro teisės spragos, teisinis nihilizmas, įstatymo neveikimas ir kiti latentiniai teisiniai reiškiniai. Teisinės sistemos apibrėžtumo laipsnis proporcingai mažėja didėjant negatyvios teisinės tikrovės apimčiai ir vaidmeniui socialinėje tikrovėje.

Siekdami sukonkretinti teisinės tikrovės tyrimo galimybes, kai kurie teisės mokslininkai, pavyzdžiui, N. Matuzovas (Матузоб, 1987, c. 26), teisinės praktikos sąvokinio formalizavimo pagrindu išplečia teisinės sistemos turinį. Šiuo būdu teisinės sistemos sąvoka gali būti paverčiama neinstrumentine, todėl teisės sociologiniuose tyrimuose vadovaujamosi tokiu teisinės sistemos supratimu, kuris leidžia šią sąvoką vartoti kaip teisinės tikrovės pažinimo instrumentą.

Teisinės sistemos sociologinis supratimas atitinka platųjį požiūrį, bet pabrėžia sociologinę specifiką. Šią sąvoką teisės sociologija vartoja ne jos formaliai teisiniu aspektu, o jos sociologinio turinio aspektu. Tai reiškia, kad pabrėžiama teisinės sistemos reali sociologinė struktūra, o ne jos forma. „Jeigu „teisinės sistemos“ sąvoka būtų paprastas „objektinės“ teisės arba „pozityvinės teisės“ sinonimas, – rašo J. Carbonnier, – jos reikšmė būtų abejotina, todėl reikia turėti galvoje, kad ji išreiškia tam tikrą ir labai svarbią idėją, būtent teisė yra kompleksas, kurį sudarantys jo elementai (kalbant apie juos, dažniausiai atsimenamos normos ir institutai) sujungti tarpusavyje ne atsitiktiniu būdu, o neišvengiamais ryšiais ir santykiais“ (Карбонье, 1986, c.176).

Vienu metu ir toje pačioje erdvėje egzistuojantys bet kurios socialinės grupės (pavyzdžiui, valstybės, bendrijos, bendruomenės) visi teisiniai reiškiniai yra susieti bendrumo santykių, kurie juos sujungia į sistemą. Taigi teisinė sistema – tai tuo pačiu metu erdvės ir laiko sritis. Teisinių reiškinų perkėlimas į teisinę sistemą – tam tikrą erdvėlaikį – leidžia atskleisti jų naujus aspektus, pavyzdžiui, teisinio pliuralizmo apraiškas, poteisinius reiškinius (subkultūrų teisiniai reiškiniai, visuomenėje negaunantys teisinio pripažinimo), kurie yra suaugę su socialine struktūra.

Pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis ir funkcijos

Pilietinę visuomenę sudaro visos savanoriškos organizacijos, egzistuojančios tarp individo ir valstybės. Šiuolaikinė pilietinė visuomenė yra visuma skirtingų nevyriausybinų institucijų, gana stiprių, kad tarnautų atsvaru valstybei ir, jai netrukdam, atliktų taikdario ir arbitro vaidmenį tarp pagrindinių interesų grupių sulaikant jos siekį vyrauti ir atomizuoti visuomenę (Гелнер, 1995, c. 15). Jos idėja yra civilizacijos vaisius, nes tai, ką A. de Tocqueville'is vadino mokėjimu vienytis į sąjungas, yra šiuolaikinės praktikos laimėjimas: žmonės bendradarbiauja su kitais jiems nepažįstamais žmonėmis norėdami pasiekti savo tikslų (Ashford, 2003, p. 11).

Pilietinės visuomenės teisinės sistemos pagrindas yra teisės, kaip racionalaus dorovinių vertybių gynimo instrumento, samprata, išreiškianti nekritikuojamą tiesioginę moralės įtaką formalizuotai sistemai. Šiuo teisinės pasaulėžiūros pagrindu susiformavusi pilietinės visuomenės teisinė kultūra išreiškia visos visuomenės ir valstybės orientaciją į žmogų, į jo asmeninių teisių ir saugumo – psichologinio komforto apsaugą. Atitinkamai apibūdinamas ir individų teisinis elgesys: vyrauja teisėtas elgesys, susijęs su aukštu individualios savimonės ir teisinės sąmonės lygiu. Tai reiškia, kad teisė yra pilietinės visuomenės tikslų ir funkcijų įgyvendinimo svarbiausias pagrindas.

Vienas žymiausių šiuolaikinės prigimtinės teisės teoretikų – J. Finnis – pabrėžia, kad pagrindinės vertybes, būtinas kiekvieno žmogaus gyvenimo kokybei siekti, galime tikėtis įgyvendinti tik visuomenėje ir dėl to susiklosto prigimtinės teisės, kaip praktinio proto principų rinkinio tvarkyti žmogiškąjį gyvenimą ir žmogiškąsias bendrijas, poreikis. Praktinis protas reikalauja, kad kiekvienu veiksmu būtų gerbiamos pagrindinės vertybės. Teisė yra tik ta taisyklių ir institutų visuma, kuria siekiama kurti visuomenės bendrą gerovę (1980, p.122, 170, 174).

Pilietinės visuomenės lygiu teisės socialinis tikslas turi būti bendras ir turi subordinuoti visus kitus dalinius – įstatymų leidybos ir teismų ir kitų teisės įgyvendinimo institucijų tikslus. To reikalauja ir būdvardyje „socialinis“ implikuota nuoroda į visą visuomenę arba į visų jos narių bendruomeninius interesus. Žodis „socialinis“ yra įgijęs moralinio vertingumo konotacijų (Hayek, 1998, p. 130). R. Nisbetas atskleidė, kad „socialumo“ referentas beveik visada buvo bendruomeniškumas (2000, p. 101). Vokiečių mokslininkų požiūriu, socialinė valstybė, kaip organizacija, turi padėti silpniesiems visuomenės nariams ir paskirstyti ekonomines vertybes taip, kad kiekvienam žmogui būtų užtikrintas pragyvenimo lygis (Цхәрә, 1994, c. 63–74). Taigi vokiečių visuomenėje siekiama pabrėžti socioekonominės žmogaus teises.

A. Vaišvila, išnagrinėjęs teisės sampratos ir teisės paskirties ryšį, atskleidė, kad teisės socialinė paskirtis yra istorinis reiškinys, kuris keičiasi, ir tai priklauso nuo teisės sampratos pokyčių, ją lemiančio socialinės struktūros ir socialinių jėgų santykio. Jeigu remsimės teisiniu etatizmu, tai teisės socialinė paskirtis – įtvirtinti valstybės ir už jos stovinčios ekonomiškai ir politiškai vyraujančios žmonių grupės (klasės) valią, o jeigu vadovausimės pilietine teisės samprata, tai teisės paskirtis – apsaugoti visų visuomenės narių pagrindines teises ir laisves vienodai veiksmingomis priemonėmis (2000a, p. 138).

Liberaliai demokratiškos visuomenės narių sugyvenimo pagrindas – žmogaus teisių ir laisvių realus įgyvendinimas. Tai reiškia, kad teisės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves. Šios minimalistinės teisės socialinės paskirties šiuolaikiniu pilietinės visuomenės raidos laikotarpiu jau nepakanka bent dviem aspektais:

1. Egzistuoja įtampa tarp pirmosios ir antrosios kartos žmogaus teisių ir laisvių. Socialinių, ekonominių ir kultūrinių (socioekonominių) žmogaus teisių paskirtis – užtikrinti normalų, orų gyvenimą asmenims, atsidūrusiems žemiau tam tikros materialinės ir socialinės gerovės bei išsilavinimo ribos. Šią ribą apibrėžia ne politinė koncepcija, o lemia konkrečios visuomenės išsivystymo ekonominis, socialinis ir kultūrinis lygis (Rawls, 2002, p. 197–201). Kita vertus, „socioekonominės teisės užkrauna pareigas valstybei ir visuomenei, tačiau jos visiškai nesukuria jokių pareigų patiems asmenims; <...> jų dėka asmuo tampa pasyvus politiniuose santykiuose; socioekonominės teisės ardo asmeninių ir politinių teisių bei laisvių paskirtį užtikrinti nepriklausomą, autonomišką individo būtį“ (Spruogis, 2002, p. 120).

2. Neapibrėžta teisės paskirtis puoselėti socialinį saugumą (bendruomenišką visuomenę), t. y. teisės pagrindu siekti visuomenės narių socialinio sugyvenimo ir žmogaus socialinės raidos dinaminės

pusiausvyros, kuri negriautų bendruomeniškų vertybių ir interesų (išreikštų individo įsipareigojimus visuomenei).

Šių aspektų analizė atskleidžia, kad pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises ir pareigas, kurti teises žmogaus socialinės raidos ir visuomenės narių socialinio sugyvenimo kokybės augimo sąlygas.

Teisės socialinę paskirtį įgyvendina teisės funkcijos. Teisės socialinės funkcijos – tai teisės poveikio žmonių elgesiui kryptys ir būdai. Išskiriamos pagrindinės ir pagalbinės teisės socialinės funkcijos. Pagrindinės teisės socialinės funkcijos yra teisinės integracijos (teisės socialinės integracijos), teisinio reguliavimo, teisinės komunikacijos, teisinės socializacijos, socialinės prievartos įteisinimo ir normavimo funkcijos (Šlapkauskas, 2004, p. 453–459). Pagalbinės teisės socialinės funkcijos nėra griežtai apibrėžtos. Pavyzdžiui, A. Pieniūžekas ir M. Stefaniukas papildomai išskiria socialinės kontrolės, prevencijos ir resocializacijos funkcijas (2000, p. 220–221, 270), T. Geigeris (1987, p. 113) ir Th. Raiseris (1999, p. 200) – konfliktų sprendimo funkciją, H. Arnimas (1986, p. 92), R. Zippelius (1991, p. 52–53) ir S. Aleksejevas (Алексеев, с. 2001, 127–133) – laisvės užtikrinimo funkciją.

Visos teisės funkcijos vienu arba kitu lygiu atitinka šiuolaikinės pilietinės visuomenės pagrindines funkcijas: savireguliaciją; socialinę integraciją; socialinių subjektų saviraidą; ekonominių, politinių, kultūrinių, informacinių gyvenimo sąlygų suvienodinimą. Dauguma garsių autorių, pavyzdžiui, E. Diurkheimas (1893), R. Paundas (1923), K. Llewellynas (1940), T. Parsonsas (1951), L. Fulleris (1964), J. Finnis (1980), N. Luhmannas¹ (1985), pabrėžia teisės socialinės integracijos funkcijos pirmaeilį svarbumą. Ši funkcija labiausiai atitinka ir gali išreikšti pilietinės visuomenės poreikius. Kitos teisės funkcijos yra subordinuotos teisės socialinės integracijos funkcijai įgyvendinti, todėl glaustai aptarsime teisės socialinės integracijos funkciją.

Teisės socialinės integracijos funkcija – tai teisės kūrimas ir jos įgyvendinimas siekiant užtikrinti ir išsaugoti visuomenės narius jungiančią ir visą visuomenę persmelkiančią teisingą socialinę tvarką, kuri palaikytų ir skatintų santykinai susitelkusios visuomenės stabilų gyvenimą. Ši funkcija dar vadinama socialinio kompromiso funkcija (Vaišvila, 2000a, p. 147), kai siekiama pabrėžti demokratinėje visuomenėje vyraujančią socialinės integracijos pobūdį: tokius teisės subjektų savitarpio susitarimus, kurie laiduoja jų interesų patenkinimą tokiu mastu, kuris nesiaurina kitų socialinių grupių galimybių įgyvendinti savo interesus ir nemažina visuomenės sutelktumo. Reikia pabrėžti, kad Vakarų civilizacijoje suabejota konsensuso, kaip socialinio kompromiso, kriterijaus patikimumu ir rekomenduojama „siekti tokios teisingumo idėjos ir praktikos, kuri susijusi ne su konsensuso idėja ir praktika“ (Lyotard, 1993, p. 162), bet su bendromis vertybėmis. Tai liūdnei patvirtina skandalinga 2004–2006 metų laikotarpiu Lietuvą valdžiusių politinių partijų koalicijos tarybos veikla.

Teisine sistema ir teisės normomis sukuriamą visuomenėje pasitikėjimo ir saugumo išsaugojimo, visuomenės sutelktumo stiprinimo tendencija, kuri persveria ir nustelbia griovimo tendencijas. Tai reiškia, kad teisinė sistema, sąveikaudama su moraline, ekonomine, politine ir kitomis gretimomis socialinėmis sistemomis, turi įgyvendinti teisės socialinę paskirtį, kurioje pabrėžiama: 1) saugoti ir ginti žmogaus pamatinius interesus; 2) užtikrinti visuomenės grupių socialinę ir politinę santarvę; 3) skatinti visuomenės socialinio sugyvenimo kokybės raidą. Nors teisės socialinė paskirtis yra nedaloma, vardan aiškumo pabrėžime jos aspektus ir integracinės funkcijos svarbias subkryptis.

Pirmoje integracijos subkryptyje teisinė sistema turi nepaliaujamai žmogaus teisių ir laisvių požiūriu „matuoti“ ir vertinti visus teisinius reiškinius ir šalinti išryškėjusius nukrypimus, konkrečiai ginti žmogaus teises ir laisves. Antroje teisinės integracijos subkryptyje teisė turi organizuoti ir skatinti žmonių elgesį ir veiklą taip, kad jie siektų socialinio solidarumo bendražmogiškųjų vertybių ir liberalios demokratijos normų pagrindu. Trečioje subkryptyje teisė turi garantuoti būtiną minimalų pragyvenimo lygį ir padėti išlikti visuomenei, kaip socialinei sistemai. Taigi teisė turi veikti kaip pilietinės visuomenės imuninė sistema.

Nihilistinės teisinės sistemos kūrimosi socialinės prielaidos

Šiuolaikinė Lietuvos visuomenės socialinė raida labiau tolsta nei artėja prie pilietinės visuomenės idealų, ir šiame socialiniame kontekste klostosi labai pavojingos jos elito politinės galios ir verslo koncentracijos bei teisinio nihilizmo įsiviešpatavimo galimybės. Būtent visuomenės moralinio jautrumo nusilpimo atvejais teisėkūros subjektas turi daugiausia galimybių teisę paversti bedvasiu socialinės tvarkos kūrimo techniniu instrumentu, kuris tarnauja ne visuomenės socialinių interesų, o įtakingų socialinių grupių savanaudiškų interesų įgyvendinimui. Šiuo pagrindu visuomenėje įsiviešpatuoja teisinis nihilizmas.

¹ Žr.: Šlapkauskas V. Teisės sociologija. Vadovėlis. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2004.

Lietuvos visuomenė nėra nei vientisa sistema (funkcionalizmas), nes joje nuolat reiškiasi priešingai, nei dualistiška (marksizmas), nes priešingai, nei priešingai principas neturi vienintelės plotmės, kurios atžvilgiu visuomenė turėtų suskilti į du nesutaikomus poliūs. Priešingai, priešingai principas išryškėja įvairiose plotmėse, nes į vartotojiškumą linkstanti visuomenė apibūdinama kaip sparčiai sudėtingėjančių socialinių ryšių sistema, nukreipianti žmones į tarpusavio santykių susvetimėjimą. Ypač skaudžiai iškyla žmogaus tapatumo, jo susitelkimo į savirealizacijos veiksmingų priemonių paieškas ir tų paieškų padarinių politiniam gyvenimui problemos. Garsus kanadiečių filosofas Ch. Tayloras šias problemas įvardijo kaip šiuolaikinės visuomenės tris negalias: individualizmą, „instrumentinio proto“ prioritetą ir jų abiejų baimę keliančius padarinius politiniam gyvenimui (Tayloras, 1996, p. 25–34).

Vartotojiškos visuomenės dvasią išreiškia reliatyvizmas: visuomenė pabrėžia modernios mąstysenos lankstumą, toleranciją ir politinį korektiškumą, kurie laipsniškai įgauna iškreiptas formas (Drukteinis, 2005, p. 16–20), nes tampa svarbia hedonistinio gyvenimo būdo sudėtine dalimi. Reliatyvumo pojūtį dar labiau sustiprina socialinis mobilumas – judėjimas iš vieno socialinių sluoksnių į kitus. Industrializacija ir informacijos sklaidos vartojimas visada skatina dinamizmą socialinėje sistemoje, bet nebūtinai aukštesnės gyvenimo kokybės sukūrimo kryptimi. Deja, šis socialinis judėjimas susijęs su pirmuoju Ch. Tayloro susirūpinimo šaltiniu – individualizmu, kuris dažnai laikomas moderniosios visuomenės laimėjimu. Iš tiesų gyvename laisvų žmonių pasaulyje, kuriame kiekvieno individualumą žmogaus teisių apimtyje gina šalies teisinė sistema. Šis laimėjimas jau atsuko savo išvirkščiąją pusę: iš laisvų piliečių sunkiai kuriasi ne tik bendruomeniška, bet ir apskritai visuomenė.

Anot Ch. Tayloro, „labai mažai kam tekyla noras šito laimėjimo atsisakyti. Daugelis mano, kad jis vis dar nevisiškai įtvirtintas, kad mūsų laisvę būti savimi vis dar pernelyg riboja ekonomikos sanklodos, šeimyninio gyvenimo modeliai ar tradicinės hierarchijos sampratos“ (Tayloras, 1996, p. 26). Modernioji laisvė buvo iškovota išsivaduojant iš senesniųjų moralinių horizontų, diskredituojant nusistovėjusią socialinę tvarką. Tai vėliau buvo pavadinta pasaulio „atkerėjimu“.

Su pasaulio tvarkos „atkerėjimu“ žmogus ne tik laimėjo, bet ir prarado kažką svarbaus, kas jo gyvenimui teikė daugiau prasmės ir saugumo. Į pirmąją vietą iškilo egoistinės vertybės ir sureliatyvėję socialinės vertybės. Jei nusistovėjusi socialinė tvarka ima riboti atskirų individų galimybes patenkinti individualius poreikius, ją stengiamasi apeiti šalia jos sukūriant dalinę, „patogią“, tvarką. Taip socialinis reguliavimas sureliatyvinamas iki tokio laipsnio, kai socialinė tvarka, kuri turėtų būti visuomenės socialinės integracijos pagrindas, virsta regimybe ir visuomenę veikia dezintegravimo kryptimi. Šios socialinės situacijos susiklostymas ir tolesnė jos raidos tendencija turėtų kelti ypač mums daug nerimo, nes dabartinė Lietuvos visuomenės būklė tapo labai panaši į bifurkacinę, kurioje mažareikšmiai poveikiai gali sukelti visiškai nenusipėjamus didelio masto pokyčius. Taigi pirmoji mūsų visuomenės negalia – gyvenimo prasmės praradimas, moralinių horizontų išnykimas – yra pirmoji Lietuvos visuomenės socialinės dezintegracijos ir teisinio nihilizmo įsiviešpatavimo prielaida.

Pasaulio atkerėjimas susijęs su kitu labai reikšmingu moderniosios visuomenės reiškiniu – „instrumentiniu protu“, kuris yra antrasis susirūpinimo šaltinis. „Instrumentiniu protu“ vadinamas tokios rūšies racionalumas, kurį pasitelkiame numatydami ekonomiškiausias priemones tikslams pasiekti. Jo sėkmės kriterijai yra maksimalus efektyvumas, geriausias išlaidų ir pelno santykis.

Iš moralinių horizontų „išvaduota“ visuomenė savaip pertvarko desakralizuotą socialinę organizaciją. Jos sandara ir veiklos būdai tampa pasirinkimo objektu ir tai mums nuolat stengiasi įteigti politikai ir žiniasklaidai. Juos galima naujai suprojektuoti atsižvelgiant į tariamos individų laimės ir gerovės poreikį. Instrumentinio proto kriterijų taikymas laipsniškai užvaldė mūsų gyvenimą. Jo nepriklausomumas, autentiškumas jau pajungtas našumo maksimalizavimo reikalavimams. Negalima teigti, kad žmonės nejaučia šios išryškėjusios priklausomybės nuo instrumentinio proto. Jaučia ir supranta, kad jų gyvenimas neturėtų būti grindžiamas rinkos vertybėmis, bet taip daroma, nes pati visuomenė socialinį solidarumą „iškeitė“ į konkurenciją už socialinės moralės ribų. Šis atsiskyrimas „darosi vis svarbesnis, – teigia D. Belas, – ypač rinkai tapus visų ekonominių ir net socialinių santykių arbitru <...>, net moralinio pobūdžio reikalavimų atžvilgiu“ (2003, p. 393–394). Jam pritaria garsus JAV filantropas G. Sorošas: „rinkos vertybės įsiskverbia į tas visuomenės sritis, kur joms nedera būti“ (1999, 12, p. 63).

Taigi antroji prielaida, kurios pagrindu formuojasi nihilistinis požiūris į teisę, yra visuomenės negalia, susijusi su pelno ir nuostolių apskaitos pavertimu absoliučią valdžią turinčiu socialinių santykių reguliavimo kriterijumi. „Kai pelno siekimo principas tampa vieninteliu įstatymu, o rinka yra „išlaisvinta“ nuo visų socialinių ir valstybinių pančių, tuomet nematoma ranka tampa likimu, nuo kurios niekas negali pabėgti. Absoliučią valdžią turinčios pelno ir nuostolių apskaitos nelaimė yra tai, kad ji, kaip ir absoliuti biurokratija, beveik nepažįsta jokio aukštesnio humanizmo, suteikiančio prasmę bendrabūviui visuomenėje ir galinčio apriboti beatodairišką pelno siekimą bei nehumanišką elgesį su kitais. Tačiau tokie imperatyvai, kaip bendra valia ar žmonių teisės, neįmanomi be visuomenės, kuri savo egzistavimą grindžia sąmoningais, laisvai apsisprendžiančiais gyventi kartu individais, o ne pavienių asmenų egoizmu“ (Kurnitzky, 2004, p. 37).

Tolesnis instrumentinio proto susiliejimas su ta atstovaujamos valdžios forma, kuri dabar vėraua Lietuvoje, yra iš tikrų pavojinga, nes savyje slepia vidinę tendenciją mus tolinti nuo pilietinės visuomenės idealų, kuriems valdžia turėtų tarnauti. Pati valdžia laipsniškai vis labiau verčia visuomenę ir individus teikti instrumentiniam protui tokią reikšmę, kokios niekada neteiktume rimtai susimąstydami apie moralę. Būtent XX a. antroje pusėje Vakarų šalys ėmė pabrėžti visų nuo moralinių vertybių atsietų socialinio reguliavimo mechanizmų, pavyzdžiui, rinkos ir teisės, instrumentinį, techninį pobūdį. Po šiuo pagrindu valdžios institucijos „paslepia“ savo interesus ir klaidas ir kratosi moralinės atsakomybės. Lietuvos visuomenė nuolat pratinama prie minties, kad visos individų problemos kyla tik dėl jų pačių nesugebėjimo prisitaikyti prie kintančios socialinės tikrovės. Taigi Lietuvos visuomenėje įsitvirtina tendencija siaurinti viešųjų interesų sritį ir pabrėžti tik individus ir jų privačius interesus. Šia pavojinga kryptimi Lietuvoje plėtojama administracinė teisė. Pavyzdžiui, Administracinio teismo požiūriu, juridinio asmens interesai tapo svarbesni už bendruomenės viešuosius interesus.

Dėl instrumentinio mąstymo absoliutinimo industrinės–technologinės visuomenės institucijos griežtai riboja mūsų pasirinkimus: rinkitės tik tai, kas garantuoja institucijai pelną. Pelnas tapo ne tik individualaus gyvenimo laimės „garantu“, bet ir socialinio gyvenimo prasme. Visiškai pagrįstai galima teigti, kad instrumentinio proto sureikšminimas visuomenės mastu tapo nauja destruktvyvia pasaulėžiūra. Jos moto – vartokite, ką sugebate, ir netrukdykite kitiems, jei nesugebate. Teisės yra svarbiau nei pareigos, nes jos trukdo hedonistinio gyvenimo būdui. Kitaip tariant, individualizmo ir instrumentinio proto suaugimo galimi padariniai politiniam gyvenimui susiję su trečiaja visuomenės negalia – žmogiškosios laisvės praradimo baime. Taigi techniškos teisės pagrindu funkcionuojantis valstybės valdymo aparatas laipsniškai tampa nauja politine grėsme Lietuvos visuomenės socialiniam integrumui.

Lietuvos teisinė sistema – visuomenės socialinio dezorganizavimo veiksnys

Lietuvos teisinė sistema – tai Lietuvos visuomenės teisinės tikrovės (teisinių reiškinių) visuminis darinys, išreiškiantis jos teisinės sąmonės (teisinės ideologijos ir teisinės psichologijos), objektinės teisės ir teisinės praktikos vienovę. Visų valstybinio lygio visuomenių teisinės sistemos funkcionavimą įtvirtina valstybinės valdžios kuriama objektinė teisė (teisės sistema) ir šiuo pagrindu kontroliuojama teisinė praktika. Valstybinės teisėkūros ir teisės įgyvendinimo kontrolės srityse yra esminių totalitarinių ir demokratinų visuomenių skirtumų.

Totalitarinės visuomenės esminis požymis – imperatyvinis teisinis režimas: teisiniu reguliavimu siekiama smulkiai nurodinėti visuomeninio santykio dalyviams visas įmanomas teises ir pareigas bei jų atsiradimo, pasikeitimo ar išnykimo pagrindus. Teisinis reguliavimas tada gali skverbtis į žmonių elgesį tiek, kiek įstatymų leidėjas (valdančioji socialinė grupė) laiko reikalinga, nes nėra jokių nuo jo valios nepriklausomų ribų, kurių negalėtų peržengti reglamentuojanti valstybės valia. Galioja principas – viskas draudžiama, kas nėra tiesiogiai leista įstatymo, todėl visuomenės nariai neturi jokių teisėto elgesio modelių pasirinkimo alternatyvų, tik paklusti įstatymui. Visuomeninio santykio dalyviams, išskyrus valstybės institucijas ir pareigūnus, neleidžiama jokia elgesio saviveikla ir nukrypimai nuo teisinių imperatyvų. Tai reiškia, kad etatizmas suponuoja ir pagrindžia teisinio reguliavimo ribų nebuvimą bei imperatyvaus reguliavimo dominantę (Vaišvila, 2000a, p. 155).

Demokratinės visuomenės vienas esminių požymių yra jos piliečių dispozityvinio ir imperatyvinio elgesio derinys, kuris grindžiamas principu: viskas leidžiama, kas nevaržo kitų asmenų teisių ir nepažeidžia įstatymų, visuomenės moralės ir protingumo principų. Visuomenės narių elgesio dispozityvumo apimtį lemia įvairūs ir dažniausiai tarpusavyje susiję konkrečios visuomenės bruožai: nacionalinis charakteris, pagarbos žmogaus orumui įsitvirtinimas bendraujant ir bendradarbiaujant, istorinė ir demokratinio gyvenimo patirtis, išreikšta stabiliomis kultūros formomis. Visos demokratinės visuomenės prigimtinių žmogaus teisių pripažinimu ir įstatymų leidėjo institucijos periodišku „atnaujinimu“ laisvų rinkimų būdu apriboja valstybinės valdžios valią ir šiais pagrindais kuria jos veikimo pilietinės kontrolės nepriklausomas institucijas ir mechanizmus. Žmogaus teisės ir laisvės tampa „valstybės“ valios išraiškos formų – įstatymo, teismo ir administracinio sprendimo teisėtumo įvertinimo kriterijais. Tai reiškia, kad teise grindžiamas teisinis reguliavimas yra mažiau susietas su įstatymo leidėju, kaip socialinės grupės, galimu savanaudiškumu. Valdžios institucijų ir pareigūnų įgaliojimai ribojami imperatyviai: galima tik tai, ką leidžia įstatymai.

Taigi demokratinės visuomenės ir totalitarinės visuomenės skiriasi tam tikrais esminiais skirtumais: 1. Demokratinės visuomenės nariai gyvena laisvės sąlygomis, kurios ribas formaliai apibrėžia žmogaus teisės ir laisvės bei reikalavimas laikytis įstatymų, o neformaliai – visuomenės moralė. Pareigūnų galios reglamentuojamos imperatyviai. Priešingai yra totalitarinėje visuomenėje: totalinė visuomenės narių elgesio kontrolė suformuoja daugumos jų paklusimo valdžios reikalavimams teisinę są-

monę ir atitinkamus elgesio įgūdžius. Visuomenės moralė formuojasi ir funkcionuoja dviem pagrindais: tradicijų ir paklusimo imperatyvios teisės režimui. Pareigūnų, ypač viršutinio lygmens, galios nėra teisiškai apibrėžtos ir reiškiamos iniciatyviai. 2. Aktyvūs demokratinės visuomenės nariai pagarbos žmogaus orumui socialinio gyvenimo sąlygomis suformuoja nepriklausomai veikiančias valdžios socialinės (pilietinės) kontrolės institucijas ir mechanizmus. Totalitarinėse visuomenėse nėra ir būti negali nepriklausomų valdžios kontrolės institucijų, todėl visuomenė nesukaupia valdžios institucijų socialinės kontrolės patirties.

Šių visuomenės tipų esminiai skirtumai persikloja perėjimo iš totalitarizmo į demokratiją procese. Perėjimas iš totalitarizmo į demokratiją susijęs su būtinybe liberalizuoti valstybinę kontrolę kaip esminę naujų elgesio modelių kūrimo ir kūrimosi sąlygą. Tai reiškia sovietinės teisinės sistemos griovimą ir kūrimą naujos teisinės sistemos, turinčios atitikti pilietinės visuomenės idealus (įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos Preambulėje). Sovietinės teisinės sistemos griovimas ir pilietinės visuomenės dvasią atitinkančių elgesio normų kūrimas nėra vientiso proceso organišką pusės, nes valstybinės kontrolės liberalizavimas sovietizuotos teisinės sąmonės kontekste suponuoja galimybes „atsirasti“ posttotalitarinės epochos „veikėjui“: agresyviai savanaudiškų paskatų žmogui, kuris ima realizuoti savo „sumanymus“ teisine prasme nereguliuotos laisvės sąlygomis. Tokio „veikėjo“ veikimo modeliai nesiremia į kultūros vertybių ir moralinio elgesio normų ryšį. Todėl vis labiau įsitvirtinami tie veikimo modeliai, kurie garantavo savanaudiškų interesų greitą ir sėkmingą įgyvendinimą. Bet tokio elgesio modeliai pilietinės visuomenės idealų požiūriu neturi virsti teise, ją apibrėžiant kaip „veikseną, kuria žmogaus elgesys pajungiamas normų valdžiai“ (Fulleris, 1964, p. 106).

Turime pripažinti, kad sovietinės teisinės sistemos griovimo ir naujos teisinės sistemos kūrimo sąveikos erdvėje šalį valdančio politinio elito valios pastangomis buvo kuriami ir tokie „naujo elgesio“ modeliai, kurie skyrėsi nuo sovietinių, bet neatitiko pilietinės visuomenės dvasios. „Naujo elgesio“ modelių kūrimo ir įgyvendinimo argumentai buvo grindžiami „naujuoju liberalizmu“, kuris teigia, kad „viešumo ir privatumo“ santykį geriausiai apibrėžia rinka ir pasirinkimo laisvė, o ne valstybė, tariamai ginanti „viešuosius interesus“. Per pastaruosius du šio (XX) amžiaus dešimtmečius šis argumentas, kad viešosios ir privačios srities atskyrimas turi būti paliktas rinkai, formavo vyraujančią viešosios politikos teorijos ir praktikos kontekstą“ (Parsons, 2001, p. 22).

Rėmimasis „naujuoju liberalizmu“ kaip filosofine paradigma reikalauja stabilios socialinės tvarkos, kurios vertybių ir normų socialinis konsensusas nekeltų abejonių, todėl rėmimasis šia paradigma giluminio perėjimo iš totalitarizmo prie demokratinės visuomenės galėjo reikšti tik vieną – socialinių procesų esmės neišmanančių idealistų ir posttotalitarinės epochos „veikėjų“ sąjungą, iš kurios vėliau į politinį užribį „išstumiami“ idealistai. Į vieną visumą sujėję trys tolimi ir netgi tarpusavyje prieštaraujantys socialiniai reiškiniai – sovietizuotas teisinis mentalitetas, „naujojo liberalizmo“ ideologija ir privatizacija – sukūrė socialinį koliažą, kurio socialiniai padariniai – teisės, privatizacijos ir rinkos iškreipimas (Šlapkauskas, 2001, p. 44–54). Šiuo pagrindu Lietuvoje įsigalėjo teisinis nihilizmas (Vaišvila, 2000b, p. 19–30), visuomenės socialinė dezorganizacija ir marginalizacija (Šlapkauskas, 1997, 1999) bei socialinė atskirtis (Šlapkauskas, 1998, Zaleskienė, 1998).

„Lietuviškas privatizavimas, užuot pakėlęs gamybos lygį ir ekonominį efektyvumą, atpalaidavęs žmogaus iniciatyvą, virto legaliu ir praktiškai neapmokamu instrumentu perskirstant valstybinę nuosavybę naujoms elitinėms grupėms“ (Rakauskienė, 1998, p. 135), kurios įsivyravo politikoje, „išstumios“ beveik visus Sąjūdžio idealistus. Kitaip tariant, posttotalitarinės epochos „veikėjų“ teisinė sąmonė ir savimonė tapo Lietuvos teisinės sistemos kūrimo pagrindu.

Šiuo metu išgyvename šios agresyvios socialinė grupės naują „politinės veiklos“ etapą. Neleistinai remdamiesi pareigūnams draudžiama dispozityvaus elgesio nuostata ir naudodamiesi jų pačių išleistų teisės aktų spragomis, šios socialinės grupės atstovai pavertė aukščiausios valdžios ir savivaldos institucijas privačių paslaugų teikimo (Seimas) ir verslo (Vyriausybė, Vilniaus, Kauno savivaldybės) įmonėmis. Taigi politikos ir verslo grupių susipynimas virto svarbiausiu neigiamos teisinės tikrovės reiškiniu, kuris yra ypač pavojingas latentinis Lietuvos valstybingumo ir jos visuomenės pilietinės raidos dezorganizavimo veiksnys.

Lietuvos teisinės sistemos vertybinės būklės problemišumą vaizdžiai iliustruoja kiekybinės ir kokybinės Konstitucinio Teismo nutarimų, priimtų 1993–2004 metų laikotarpiu, analizės rezultatai. Jie atskleidžia:

1. Konstitucinis Teismas 1993–2004 metais išnagrinėjo 164 bylas ir priėmė tiek pat nutarimų. Iš jų – 103 nutarimuose (62,80 proc.) konstatuota, kad atskiri Lietuvos Respublikos įstatymai arba jų dalys, Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės nutarimai arba jų dalys prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir kitiems veikiantiems įstatymams.

2. Lietuvos Respublikos teisės aktai pažeidžia:

2.1. Žmogaus teises ir laisves – 29,37 proc. atveju; iš jų dažniausiai pažeidžiama teisė į nuosavybę – 32,86 proc. ir teisinės lygybės principas – 16,72 proc. atveju;

- 2.2. Konstitucijos Preambulėje įtvirtintas nuostatas – 14,13 proc. atvejų; iš jų – konstitucinį teisinės valstybės principą – 85,71 proc. atvejų;
- 2.3. Lietuvos valstybės konstitucingumą apibrėžiančius straipsnius – 10,76 proc. atvejų; iš jų – Konstitucijos 5 straipsnį ir jo 1 ir 2 dalis – 64,58 proc. atvejų;
- 2.4. Tautos ūkį ir darbą apibrėžiančius straipsnius – 10,76 proc. atvejų; iš jų – Konstitucijos 46 straipsnį ir jo dalis bei 52 straipsnį – po 35,42 proc. atvejų;

Šie faktai reiškia, kad 1991 m. kovo 12 d. Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nutarimas Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“ (Valstybės žinios, 1991, Nr. 9) ir 1992 metų spalio 25 d. lietuvių tautos referendumu priimta Konstitucija, įtvirtinusi Vakarų valstybėms būdingą žmogaus teisių ir laisvių sistemą, tik formaliai įteisino galimybes pereiti prie pilietinės teisės sampratos, bet dėl jos sukūrimo ir praktinio vartojimo turi kovoti visuomenė.

Išvados

1. Pilietinės visuomenės teisės socialinės paskirties ir funkcijų analizė yra tinkamas Lietuvos teisinės sistemos vertybinės būklės atskleidimo metodologinis pagrindas. Pilietinės visuomenės teisės socialinė paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus teises ir pareigas, kurti teisinę žmogaus socialinės raidos ir visuomenės narių socialinio sugyvenimo kokybės augimo sąlygas. Pilietinės visuomenės teisė suprantama kaip visuomenės socialinės integracijos vertybinis pagrindas ir būdas.

2. Komunitarizmo požiūriu šiuolaikinė Lietuvos visuomenė labiau orientuojasi į vartotojiškumą nei į pilietinės visuomenės kūrimą. Ji apimta trijų negalių: individualizmo, „instrumentinio proto“ ir jų abiejų padarinių politiniam gyvenimui. Svarbiausi individualizmo ir „instrumentinio proto“ padariniai politiniam gyvenimui yra gili Lietuvos visuomenės moralinė krizė ir ilgalaikis teisinio nihilizmo įsitvirtinimas. Teisės ir moralės ryšių neigimas atitinka su verslu suaugusios politikų grupės interesus kurti tariamai vertybiškai neutralią Lietuvos teisinę sistemą, kurios veikimas grįžtamai stiprintų individualizmo ir „instrumentinį proto“ įsitvirtinimą.

3. Privatizacijos procese Lietuvoje iš esmės pasikeitė politinis elitas: Sąjūdžio politinį elitą „išstūmė“ posttotalitarinės epochos „veikėjai“, kurie bendrų interesų pagrindu susiformavo į keletą su verslu suaugusių politikų grupių. Šių grupių politinis įsigalėjimas ne tik užkerta visuomenei galimybes formuoti pilietinę teisės sampratą, bet ir yra pavojingas latentinis Lietuvos visuomenės pilietinės raidos ir jos teisinės sistemos dezorganizavimo veiksnys.

4. 1993–2004 metais priimtų Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimų kiekybinės ir kokybinės analizės rezultatai atskleidžia, kad:

- a) 103 nutarimai (62,80 proc.) konstatavo, kad atskiri Lietuvos Respublikos įstatymai (jų dalys), Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės nutarimai (jų dalys) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir kitiems veikiantiems įstatymams.
- b) dažniausiai Lietuvos Respublikos teisės aktai pažeidžia žmogaus teises ir laisves – 29,37 proc. atvejų, Konstitucijos Preambulėje įtvirtintas nuostatas – 14,13 proc. atvejų, Lietuvos valstybės konstitucingumą, tautos ūkį ir darbą apibrėžiančius straipsnius – 10,76 proc. atvejų.

Taigi žmogaus teisių pripažinimas ir laisvi rinkimai negali patys savaime užkirsti kelio teisėkūros pagrindu kurti pilietinės visuomenės idealų neatitinkančią Lietuvos teisinę sistemą, todėl būtina visuomenei aiškinti pilietinės teisės sampratos esmę ir jos vaidmenį brandinant Lietuvos politinę tautą.

LITERATŪRA

1. **Arnim v. H. H.** Steuerung durch Recht. – Berlin: Akad. Verl., 1986.
2. **Ashford N.** Laisvos visuomenės principai. – Vilnius: Aidai, 2003.
3. **Bell D.** Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai. – Vilnius: ALMA LITTERA, 2003.
4. **Drukteinis G.** Politinio korektiškumo vingrybės // Verslo klasė. 2005. Nr. 8(39).
5. **Finnis J.** Natural Law and Natural Rights. – Oxford: Oxford University Press, 1980.
6. **Fuller L.** The Morality of Law. – New Haven: Yale University Press, 1964.
7. **Geiger T.** Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts. – Tübingen: Neuwied, 1987.
8. **Hayek Fr. A.** Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II: Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
9. **Kurnitzky H.** Necivilizuota civilizacija. – Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004.
10. **Lyotard J. Fr.** Postmodernus būvis. Šiuolaikinį žinojimą aptariant. – Vilnius: Baltos lankos, 1993.
11. **Nisbet R.** Sociologijos tradicija. – Vilnius: Pradai, 2000.
12. **Parsons W.** Viešoji politika. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
13. **Pieniūžek A., Stefaniuk M.** Sociologia prawa. Zarys wykladu. – Krakow: Zakamycze, 2000.

14. **Raiser Th.** Das lebende Recht. 3 überarbeitete Auflage. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1999.
15. **Rakauskienė O. G.** Lietuvos rinkos reformų aklovietės: mitai ir tikrovė // Lietuvos socialinės panoramos kontūrai. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1998.
16. **Rawls J.** Politinis liberalizmas. – Vilnius, 2002.
17. **Sandel M.** Liberalism and its Critics (ed.). – New York: New York University Press, 1984.
18. **Soros G.** Pasaulinio kapitalizmo krizė. – Vilnius: Tyto Alba, 1999.
19. **Spruogis E.** Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas (rankraščio teisėmis), 2002.
20. **Šlapkauskas V.** Institucinė deviacija: situacijos apibrėžtis ir interpretacijos problema // Lietuvos mokslas, 1997. V tomas, 15 knyga. – Vilnius: „Lietuvos mokslo“ redakcija, 1997.
21. **Šlapkauskas V.** Socialinės sistemos deviacijos apibrėžties problema: dalies visuomenės narių atstūmimas // Socialiniai mokslai. Sociologija. – Kaunas: Technologija, 1998. Nr. 4(17).
22. **Šlapkauskas V.** Der Charakter der Evolution einer modernen Soziokultur // Litauische Gespräche zur Pädagogik: Humanismus. Demokratie. Erziehung. – Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1999.
23. **Šlapkauskas V.** Socialinės deviacijos intensyvėjimas // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. T. 19(11).
24. **Šlapkauskas V.** Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2004.
25. **Taylor Ch.** Autentiškumo etika. – Vilnius: Aidai, 1996.
26. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000a.
27. **Vaišvila A.** Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius: Litimo, 2000.
28. **Walzer M.** Spheres of justice: A Defence of Pluralism and Equality. – Oxford: Martin Robertson, 1983.
29. **Zaleskienė I.** Asmuo, visuomenė, valstybė. Socialinė atskirtis // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998. – Vilnius: Socialinės politikos grupė, 1998.
30. **Zipelius R.** Grundbegriffe der Rechtssoziologie. – München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1991.
31. **Алексеев С. С.** Теория права. – Харьков: Юрист, 1994.
32. **Алексеев С. С.** Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – Москва: Норма, 2001.
33. **Гелнер Э.** История свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. – Москва: Ad Marginem, 1995.
34. **Карбонье Ж.** Юридическая социология. – Москва: Прогресс, 1986.
35. **Матузов Н. И.** Правовая система и личность. – Саратов, 1987.
36. **Цахер Х. Ф.** Социальное государство // Государственное право Германии. Т. 1. – Москва: Норма, 1994.

DYSFUNCTIONAL LEGAL SYSTEM – A SIGN OF WEAK SOCIAL POLITICS

Assoc. Prof. Dr. Vytautas Šlapkauskas

Mykolas Romeris University

Summary

The present article analyzes the value patterns of the current legal system in Lithuania. The legal system here is described as a broader definition than that of the system of law. The legal system is understood as a social formation of the legal environment which represents the unity of the legal consciousness, system of law and legal practice of any social group.

Law is one of the most important ways in which modern civic societies function. On the one hand, society's legal system is an instrument of social politics through which decisions are exercised and their consequences are evaluated. On the other hand, social processes have a direct impact on the changes within the legal system itself.

The current legal system in Lithuania does not live up to the ideals of the emerging civic society. This has been conditioned by the behavioral models which have started appearing during the transition from totalitarianism to democracy and which have not conformed to the society's expectations of social justice. An aggressive implementation of these models has brought Lithuanian society to a moral crisis.

The analysis of this process has shown that to protect their interests, government elites have been consistently making use of legal nihilism and the breaches in the system of law. The power of the non-transparent agreements between political and business groups has become a significant phenomenon in shaping a negative legal environment. The negativity and obscurity of the current legal environment have become the main factors of the social disorganization in Lithuania.

Keywords: legal system, juridical phenomena, legal environment, civic society, juridical nihilism, social disorganization.